

ЦИВІЛЬНИЙ ПРОЦЕС

Навчальний посібник
для підготовки до зовнішнього незалежного оцінювання

Харків
«Право»
2021

Колектив авторів:

- К. В. Гусаров – розділи 16, 18;
К. А. Гузе – підрозділ 13.7;
М. В. Жушман – розділ 1, підрозділ 8.4, розділ 9;
А. Ю. Каламайко – розділ 3, розділ 8 (крім підрозділу 8.4), підрозділ 13.15;
О. В. Колісник – підрозділи 13.17, 13.18;
Я. Л. Коломієць – підрозділи 13.5, 13.6, 13.11, 13.20
С. О. Кравцов – розділи 17, 19;
В. Ю. Мамницький – підрозділи 13.1, 13.4, 13.8, 13.10, 13.16;
О. І. Попов – розділ 11, підрозділи 13.12, 13.13, 13.14;
О. В. Рожнов – підрозділ 4.9, розділи 10, 12, підрозділи 13.22, 13.23, 13.24;
Г. О. Світлична – розділ 4 (крім підрозділів 4.6, 4.7, 4.8), розділи 5, 15;
Д. М. Сібільов – підрозділи 4.6, 4.7, розділи 6, 7, підрозділ 13.2;
Т. А. Цувіна – розділ 2, підрозділ 13.9, розділ 14;
О. В. Шутенко – підрозділи 13.19, 13.21

Цивільний процес : навч. посіб. для підгот. до зовніш. незалеж.
Ц58 оцінювання / [К. В. Гусаров, К. А. Гузе, М. В. Жушман та ін.]. – Хар-
ків : Право, 2021. – 338 с.

ISBN 978-966-998-247-6

Навчальний посібник містить відповіді на питання з навчальної дисципліни Цивільний процес, які виносяться на єдине фахове вступне випробування з права до магістратури за технологією зовнішнього незалежного оцінювання. Посібник розроблений відповідно до програми вступного випробування, затвердженої наказом МОН України від 8 квітня 2021 р. №408.

Посібник розрахований на студентів усіх форм навчання, які готуються для складання фахового вступного випробування до магістратури, а також на студентів і курсантів юридичних закладів вищої освіти та юридичних факультетів закладів вищої освіти. Може бути корисним аспірантам, науковцям і практичним працівникам.

УДК 347.9

ЗМІСТ

РОЗДІЛ 1 ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ ЦИВІЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРАВА

1.1. Поняття та предмет цивільного процесуального права як галузі права.	9
1.2. Система цивільного процесуального права.....	12
1.3. Цивільне процесуальне законодавство	13
1.4. Поняття, завдання, види та стадії цивільного судочинства	17

РОЗДІЛ 2 ПРИНЦИПИ ЦИВІЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА

2.1. Поняття та система принципів цивільного судочинства.....	21
2.2. Загальні принципи цивільного процесуального права.....	23
2.3. Характеристика окремих принципів цивільного судочинства: гласність судового процесу, відкритість інформації щодо справи, мова цивільного судочинства, пропорційність у цивільному судочинстві, змагальність сторін, диспозитивність цивільного судочинства, забезпечення права на перегляд та оскарження судового рішення, обов'язковість судових рішень	25

РОЗДІЛ 3 СУД ЯК СУБ'ЄКТ ЦИВІЛЬНИХ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ПРАВОВІДНОСИН

3.1. Визначення складу суду. Склад суду	34
3.2. Підстави для відводу (самовідводу) судді та порядок вирішення заявленого відводу (самовідводу). Наслідки відводу суду (судді)	36

РОЗДІЛ 4 УЧАСНИКИ СПРАВИ

4.1. Склад учасників справи. Процесуальні права та обов'язки учасників справи. Неприпустимість зловживання процесуальними правами.....	39
4.2. Цивільна процесуальна правоздатність. Цивільна процесуальна дієздатність	43
4.3. Сторони в судовому процесі, їхні спеціальні процесуальні права та обов'язки.....	44
4.4. Процесуальна співучасть.....	47

4.5. Залучення до участі в справі співвідповідача. Заміна неналежного відповідача	50
4.6. Треті особи, які заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору	52
4.7. Треті особи, які не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору	53
4.8. Процесуальне правонаступництво	56
4.9. Участь у цивільному процесі органів та осіб, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб	58

РОЗДІЛ 5 ПРЕДСТАВНИКИ

5.1. Поняття та види представництва в судовому процесі	62
5.2. Особи, які можуть бути представниками. Особи, які не можуть бути представниками	66
5.3. Повноваження представника в суді. Документи, що підтверджують повноваження представників	68

РОЗДІЛ 6 ІНШІ УЧАСНИКИ СУДОВОГО ПРОЦЕСУ

6.1. Склад інших учасників судового процесу	72
6.2. Цивільний процесуальний статус інших учасників судового процесу	78

РОЗДІЛ 7 ЦИВІЛЬНА ЮРИСДИКЦІЯ

7.1. Поняття та види цивільної юрисдикції	81
7.2. Предметна та суб'єктна юрисдикція	82
7.3. Інстанційна юрисдикція	86
7.4. Територіальна юрисдикція (підсудність)	87

РОЗДІЛ 8 ДОКАЗИ ТА ДОКАЗУВАННЯ

8.1. Поняття доказів у судовому процесі. Належність, допустимість, достовірність, достатність доказів	89
8.2. Засоби доказування: письмові речові та електронні докази, висновки експертів, показання свідків	91

8.3. Обов'язок доказування та подання доказів. Витребування доказів	100
8.4. Предмет доказування. Підстави звільнення від доказування	104
8.5. Оцінка доказів	108
8.6. Забезпечення доказів	109

РОЗДІЛ 9

ПРОЦЕСУАЛЬНІ СТРОКИ

9.1. Поняття процесуальних строків та їх види	112
9.2. Обчислення процесуальних строків. Початок перебігу та закінчення процесуальних строків.....	113
9.3. Зупинення, поновлення та продовження процесуальних строків.....	115

РОЗДІЛ 10

СУДОВІ ВИКЛИКИ ТА ПОВІДОМЛЕННЯ

10.1. Поняття та види судових повісток.....	117
10.2. Порядок вручення судових повісток	118

РОЗДІЛ 11

СУДОВІ ВИТРАТИ

11.1. Поняття та види судових витрат	125
11.2. Попереднє визначення суми судових витрат. Забезпечення та попередня оплата судових витрат	126
11.3. Відстрочення та розстрочення судових витрат, зменшення їх розміру або звільнення від їх оплати	129
11.4. Розподіл судових витрат між сторонами.....	130

РОЗДІЛ 12

ЗАХОДИ ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРИМУСУ

12.1. Поняття та види заходів процесуального примусу	133
12.2. Підстави та порядок застосування заходів процесуального примусу	134

РОЗДІЛ 13

ПОЗОВНЕ ПРОВАДЖЕННЯ

13.1. Поняття позову. Види позовів.....	138
13.2. Підстави та види забезпечення позову. Зустрічне забезпечення	141

13.3. Заяви по суті справи, їх види	147
13.4. Позовна заява, її зміст і форма. Пред'явлення позову	150
13.5. Залишення позовної заяви без руху, повернення заяви, відмова у відкритті провадження у справі	154
13.6. Відкриття провадження у справі	158
13.7. Підготовче провадження	161
13.8. Захист відповідача від пред'явленого позову. Відзив, заперечення та зустрічний позов	167
13.9. Врегулювання спору за участю судді	170
13.10. Відмова позивача від позову, визнання позову відповідачем. Мирова угода сторін	171
13.11. Завдання та строки розгляду справи по суті	174
13.12. Відкриття розгляду справи по суті	175
13.13. З'ясування обставин справи та дослідження доказів	177
13.14. Судові дебати та ухвалення рішення	179
13.15. Фіксування судового процесу	181
13.16. Зупинення та закриття провадження в справі. Залишення позову без розгляду	182
13.17. Поняття та види судових рішень	187
13.18. Порядок ухвалення судових рішень	192
13.19. Законність і обґрунтованість судового рішення	194
13.20. Проголошення судового рішення	196
13.21. Набрання рішенням суду законної сили	199
13.22. Справи, що розглядаються в порядку спрощеного позовного провадження	203
13.23. Особливості розгляду справ в порядку спрощеного позовного провадження	205
13.24. Умови та порядок проведення заочного розгляду справи	208

РОЗДІЛ 14

НАКАЗНЕ ПРОВАДЖЕННЯ

14.1. Вимоги, за якими може бути виданий судовий наказ	212
14.2. Порядок розгляду справ про видачу судового наказу	213
14.3. Зміст судового наказу	217
14.4. Скасування судового наказу	218

14.5. Набрання судовим наказом законної сили та видача його стягувачеві.....	220
---	-----

РОЗДІЛ 15

ОКРЕМЕ ПРОВАДЖЕННЯ

15.1. Поняття та сутність окремого провадження.....	221
15.2. Справи, що розглядаються в порядку окремого провадження	223
15.3. Порядок розгляду справ окремого провадження	225

РОЗДІЛ 16

ПЕРЕГЛЯД СУДОВИХ РІШЕНЬ

16.1. Поняття та сутність апеляційного провадження. Суди апеляційної інстанції.....	265
16.2. Право апеляційного оскарження	266
16.3. Строк на апеляційне оскарження	267
16.4. Форма й зміст апеляційної скарги, порядок її подання	269
16.5. Відкриття апеляційного провадження. Приєднання до апеляційної скарги	271
16.6. Апеляційний розгляд	275
16.7. Повноваження суду апеляційної інстанції.....	277
16.8. Постанова суду апеляційної інстанції.....	280
16.9. Поняття та сутність касаційного провадження. Суд касаційної інстанції.....	282
16.10. Право касаційного оскарження.....	283
16.11. Строк на касаційне оскарження.....	284
16.12. Форма й зміст касаційної скарги, порядок її подання. Приєднання до касаційної скарги	285
16.13. Відкриття касаційного провадження.....	287
16.14. Касаційний розгляд	290
16.15. Повноваження суду касаційної інстанції.....	291
16.16. Постанова суду касаційної інстанції.....	296
16.17. Підстави перегляду судових рішень за нововиявленими або виключними обставинами.....	297
16.18. Розгляд заяв про перегляд судового рішення за нововиявленими або виключними обставинами.....	298

РОЗДІЛ 17

ПРОЦЕСУАЛЬНІ ПИТАННЯ, ПОВ'ЯЗАНІ З ВИКОНАННЯМ СУДОВИХ РІШЕНЬ У ЦИВІЛЬНИХ СПРАВАХ ТА РІШЕНЬ ІНШИХ ОРГАНІВ (ПОСАДОВИХ ОСІБ). СУДОВИЙ КОНТРОЛЬ ЗА ВИКОНАННЯМ СУДОВИХ РІШЕНЬ

17.1. Негайне виконання судових рішень	302
17.2. Звернення судових рішень до виконання	303
17.3. Відстрочення і розстрочення виконання. Зміна чи встановлення способу і порядку виконання	306
17.4. Зупинення виконання судового рішення	308
17.5. Поворот виконання рішення, постанови	312
17.6. Судовий контроль за виконанням судових рішень	315

РОЗДІЛ 18

ВІДНОВЛЕННЯ ВТРАЧЕНОГО СУДОВОГО ПРОВАДЖЕННЯ

18.1. Право на звернення до суду із заявою про відновлення втраченого судового провадження	318
18.2. Розгляд заяви про відновлення втраченого судового провадження	319

РОЗДІЛ 19

ВИЗНАННЯ ТА ВИКОНАННЯ РІШЕНЬ ІНОЗЕМНИХ СУДІВ. СУДОВІ ДОРУЧЕННЯ ПРО НАДАННЯ ПРАВОВОЇ ДОПОМОГИ

19.1. Визнання та звернення до виконання рішення іноземного суду, що підлягає примусовому виконанню	322
19.2. Визнання рішення іноземного суду, що не підлягає примусовому виконанню	327
19.3. Звернення суду України із судовим дорученням про надання правової допомоги до іноземного суду або іншого компетентного органу іноземної держави	331
19.4. Виконання в Україні судових доручень іноземних судів	333

РОЗДІЛ 1

ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ ЦИВІЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРАВА

1.1. Поняття та предмет цивільного процесуального права як галузі права

Цивільне процесуальне право – це сукупність правових норм в сфері регулювання суспільних відносин, що виникають при здійсненні правосуддя у цивільних справах.

Цивільне процесуальне право є самостійною галуззю права і має притаманний йому предмет правового регулювання. Предметом процесуального права є суспільні відносини, які виникають при здійсненні правосуддя в цивільних справах між судом і іншими суб'єктами процесу, специфіка яких виявляється в наступному:

- виникають у зв'язку з необхідністю судового захисту і здійсненням правосуддя, з метою вирішення цивільної справи.
- виникають у зв'язку з реалізацією зацікавленими особами права на судовий захист.

Цивільне процесуальне право як самостійна галузь права має генетичні та функціональні зв'язки з іншими (суміжними) галузями права. Генетичний зв'язок цивільного процесуального права можна встановити з конституційним правом, судоустрійним правом та також суміжним процесуальним правом- кримінальним процесуальним, адміністративним процесуальним та господарським процесуальним правом. Функціональним зв'язком цивільне процесуальне право пов'язано з цивільним, сімейним, трудовим, адміністративним, фінансовим та іншими галузями матеріального права.

Наявність генетичних зв'язків цивільного процесуального права обумовлюється існуванням норм, які становлять основу цивільного процесуального законодавства (зв'язок із конституційним правом) або мають міжгалузевий характер (принципи організації й діяльності судових органів, інститут доказів, преюдиціальність судових постанов).

Застосування судом норм матеріального права при розгляді й вирішенні цивільних справ дозволяє встановити функціональні зв'язки цивільного процесуального права з матеріальним правом. Так, відповідно до ч. 2 ст. 16 ЦК України до способів захисту цивільних прав та інтересів відносяться:

- 1) визнання права;
- 2) визнання правочину недійсним;
- 3) припинення дії, яка порушує право;
- 4) відновлення становища, яке існувало до порушення;
- 5) примусове виконання обов'язку в натурі;
- 6) зміна правовідношення;
- 7) припинення правовідношення;
- 8) відшкодування збитків та інші способи відшкодування майнової шкоди;
- 9) відшкодування моральної (немайнової) шкоди;
- 10) визнання незаконними рішення, дій чи бездіяльності органу державної влади, органу влади Автономної Республіки Крим або органу місцевого самоврядування, їхніх посадових і службових осіб.

Суд може захистити цивільне право або інтерес іншим способом, що встановлений договором або законом чи судом у визначених законом випадках.

Метод цивільного процесуального права – це сукупність закріплених у цивільному процесуальному праві способів впливу норм права на суспільні відносини, що регулюються цією галуззю права. Цивільний процесуальний метод правового регулювання є диспозитивно-імперативним. Владні повноваження суду, який здійснює судову владу (ст. 6 Конституції України) поєднуються з рівністю сторін, диспозитивністю, що виявляється у свободі вибору поведінки сторін (ст.ст. 43, 49 ЦПК України), та інших осіб, які беруть участь у справі (ст. 43 ЦПК України).

Метод цивільного процесуального права (як система правових прийомів регулювання, встановлюючих спеціальний правовий режим у сфері правосуддя по цивільних справах) характеризується специфікою:

- правового положення суб'єктів;

Немає юридичної рівності суб'єктів, аналогічно цивільному праву, і в той же час немає відносин влади і підкорення, характерного для адміністративного права;

- способу формування змісту правовідносин;

Об'єм і характер процесуальних прав і обов'язків суб'єктів процесу визначається цивільним процесуальним правом і не може бути змінений угодою осіб, які беруть участь в справі. Дозволено тільки те, що прямо вказано в законі.

- юридичних фактів;

Як процесуальні юридичні факти, що породжують правові наслідки, виступають дії суду чи інших учасників процесу, вчинені у певній послідовності, передбаченій цивільним процесуальним законодавством. Ці дії різноманітні і здійснюються в міру розвитку цивільного процесу, утворюючи фактичний динамічний склад цивільних процесуальних правовідносин (подання позовної заяви стороною, відкриття суддею провадження у справі, вступ у справу третіх осіб, тощо). У деяких випадках до юридичних процесуальних фактів належить і бездіяльність учасників цивільного процесу. Особливістю таких юридичних процесуальних фактів є те, що процесуальна бездіяльність – форма невиконання процесуальних обов'язків суб'єктами цивільного процесуального права. Юридичними фактами як передумовою виникнення, зміни і припинення процесуальних правовідносин є і події, але їх особливість полягає в тому, що події самі по собі не викликають процесуальних наслідків, вони можуть бути тільки приводом до звершення дій учасниками процесу. Так, наприклад, факт смерті однієї із сторін сам по собі не може викликати зупинення або закриття провадження у справі. Провадження у справах за певних умов у такому випадку зупиняється або закривається через дію суду – винесення ухвали про зупинення або закриття провадження в цивільних справах.

- санкцій;

Не штрафи, тобто примушення і матеріальні стягнення, а санкції – процесуальні тягарі, які передбачають несприятливі процесуальні наслідки для зацікавлених осіб.

- наявністю процесуальної форми.

Процесуальна форма, тобто встановлений цивільним процесуальним правом порядок розгляду і вирішення цивільних справ судами. Визначальною рисою цивільної процесуальної форми є система вимог, закріплених нормами цивільного процесуального права. Це послідовний порядок розгляду і вирішення цивільної справи, діяльності всіх без виключення осіб, які беруть участь у справі, який включає визначену систему гарантій і спрямований на досягнення кінцевої мети – відновлення права чи захисту охоронюваного законом інтересу. Цивільно-процесуальна форма закріплена в ЦПК України, у зв'язку з цим вона повинна сприйматися як система правових вимог, які пред'являються до кожного здійснюваного в цивільному судочинстві процесуального акту.

1.2. Система цивільного процесуального права

Система цивільного процесуального права – сукупність норм і інститутів даної галузі права, обумовлена характером предмета правового регулювання: процесуальними діями і відносинами суб'єктів процесу в їх взаємозв'язку і строгій послідовності.

Для спрощення сприйняття цивільне процесуальне право умовно можна поділити на дві частини – загальну та особливу.

До загальної частини можна віднести норми і інститути, що мають значення для всієї галузі, для всіх проваджень і стадій цивільного процесу. Зокрема, в загальну частину входять норми, що закріпили задачі цивільного судочинства, принципи, норми про склад суду і інших учасників процесу, судову юрисдикцію, докази, судові витрати, судові штрафи і процесуальні строки.

В особливу частину цивільного процесуального входять норми і інститути, детально регулюючі провадження і стадії цивільного процесу, а також цивільні процесуальні права іноземних громадян і осіб без громадянства.

Система цивільного процесуального права має складну багатоврівневу, ієрархічну будову, що складається з правових норм, що гру-

пуються в інститути, що утворюють об'єднання інститутів, які, в свою чергу, складають правові комплекси.

Підставою виділення структурних підрозділів цивільного процесуального права є головним чином предмет правового регулювання. Складну внутрішню будову системи цієї галузі права обумовлено в першу чергу різноманітністю цивільних процесуальних відносин, що становлять предмет регулювання цієї галузі права

Структурним елементом системи цивільного процесуального права є норма права, яка являє собою загальнообов'язкове формально-визначене правило діяльності суду та інших суб'єктів судочинства і виражає державну волю.

Норми цивільного процесуального права – це загальні правила поведінки, сформульовані як владні веління, спрямовані на регулювання відносин, що складаються у зв'язку із здійсненням правосуддя в цивільних справах. Норми цивільного процесуального права мають загальний характер, в них знаходять вираження загальний варіант взаємної поведінки суду та інших учасників процесу, який найбільш повно відповідає інтересам правосуддя. Таким чином, у нормі цивільного процесуального права виявляється те типове, що характерне для конкретних процесуальних ситуацій. За допомогою процесуальних норм забезпечується цілеспрямований правовий вплив на поведінку суду й учасників процесу в одному, загальному для всіх напрямі.

1.3. Цивільне процесуальне законодавство

Джерела цивільного процесуального права – це нормативно-правові акти різного рівня, в яких містяться норми цивільного процесуального права. Іншими словами, це цивільне процесуальне законодавство, що становить систему нормативних актів, розташованих залежно від їхньої юридичної сили.

Джерелами цивільного процесуального права є Конституція України, ЦПК України, закони та інші нормативні акти.

У Конституції містяться норми, які регламентують право громадян на судовий захист, їх правовий статус у цивільному судочинстві (стат-

ті 24, 29, 30, 31, 32, 55, 59) і визначають принципи організації і діяльності суду (розд. VIII).

Цивільний процесуальний кодекс України прийнятий 18 березня 2004 р. (№ 1618-IV.) з відповідними змінами та доповненнями, є основним джерелом цивільного процесуального права і встановлює порядок провадження в цивільних справах. Він складається з тринадцяти розділів:

I Загальні положення; II Наказне провадження; III Позовне провадження; IV Окреме провадження; V Перегляд судових рішень; VI Процесуальні питання, пов'язані з виконанням судових рішень у цивільних справах та рішень інших органів (посадових осіб); VII Судовий контроль за виконанням судових рішень; VIII Провадження у справах про оскарження рішень третейських судів та про видачу виконавчих листів на примусове виконання рішень третейських судів; IX Визнання та виконання рішень іноземних судів, міжнародних комерційних арбітражів в Україні, надання дозволу на примусове виконання рішень третейських судів; X Відновлення втраченого судового провадження; XI Провадження у справах за участю іноземних осіб; XII Прикінцеві положення; XIII Перехідні положення.

Крім ЦПК України, до основних джерел цивільного процесуального права належать:

– Сімейний кодекс України: Закон України, 10 січня 2002 № 2947-III.

– Цивільний кодекс України: Закон України, 16 січня 2003 № 435-IV.

– Кодекс законів про працю України: Закон України, 10 грудня 1971 № 322-VIII.

– Закон України «Про судоустрій та статус суддів» від 02.06.2016 № 1402-VIII.;

– Закон України «Про виконавче провадження» від 02.06.2016 № 1404-VIII.;

– Закон України «Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів» від 02.06.2016 № 1403-VIII

– Закон України «Про прокуратуру» від 14 жовтня 2014 № 1697-VII.;

- Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» від 5 липня 2012 № 5076-VI.
- Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» (21.05.1997 р.)
- Закон України «Про судовий збір» (від 8.07.2011 р.)
- .
- Закон України «Про міжнародне приватне право» від 23.06.2005 № 2709-IV.
- Закон України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» від 22 вересня 2011 № 3773-VI.
- Закон України «Про судову експертизу» від 25 лютого 1994 № 4038-XII.
- Закон України «Про доступ до судових рішень» від 22 грудня 2005 № 3262-IV.
- Закон України «Про третейські суди» від 11 травня 2004 № 1701-IV.
- Закон України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» від 23 лютого 2006 р. № 3477-IV.
- Закон України «Про судовий збір» від 8 липня 2011 № 3674-VI.
- Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» від 7 грудня 2017 № 2229-19.

Відповідно до ст. 3 ЦПК України до джерел цивільного процесуального права належать міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України. Якщо міжнародним договором передбачено інші правила, ніж встановлені цим Кодексом, застосовуються правила міжнародного договору.

Також до джерел цивільного процесуального права належить Закон України «Про міжнародне приватне право» від 23.06.2005 № 2709-IV. Безпосередньо питанням цивільного процесу присвячено три розділи (розділи XI, XII, XIII), які регламентують провадження у справах за участю іноземних осіб, питання підсудності на виконання іноземних судових доручень, визнання та виконання рішень іноземних судів.

Специфічними джерелами цивільного процесуального права є рішення Конституційного Суду України. Особливістю рішень